

-----> **Renowacja królewskiego zespołu pałacowo-ogrodowego
w Wilanowie – etap II**

Renovation of the Royal Palace and Gardens
at Wilanów – stage 2

Renowacja królewskiego zespołu pałacowo-ogrodowego w Wilanowie – etap II
Umowa finansowa nr 44/PL0017/EOG/2007

Projekt zrealizowany w ramach środków z Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego
Priorytet 3 *Ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego,*
w tym transport publiczny i odnowa miast

Renovation of the Royal Palace and Gardens at Wilanów – stage 2
Financial agreement 44/PL0017/EOG/2007

The Project is executed within the funds of the European Economic Area Financial Mechanism
Priority No 3 *Protection of European cultural heritage,*
including public transportation and reconstruction of towns

Wsparcie udzielone przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię
poprzez dofinansowanie ze środków Mechanizmu Finansowego
Europejskiego Obszaru Gospodarczego

Supported by a grant from Iceland, Liechtenstein and Norway
through the European Economic Area Financial Mechanism

Muzeum Pałac w Wilanowie
ul. Stanisława Kostki Potockiego 10/16
02-958 Warszawa
tel.: (+48 22) 842 81 01 i 842 48 09
fax: (+48 22) 842 31 16
e-mail: muzeum@muzeum-wilanow.pl
www.wilanow-palac.pl

→ Wprowadzenie Introduction

Przypadł mi zaszczyt przedstawienia Państwu projektu pt. *Renowacja królewskiego zespołu pałacowo-ogrodowego w Wilanowie – etap II*. Wpisał się on w założenia ochrony wspólnego dziedzictwa kulturowego Europy w części obejmującej zabytki, które znajdują się pod opieką Muzeum Pałacu w Wilanowie. Przedsięwzięcie było zrealizowane dzięki inicjatywie trzech państw europejskich: Islandii, Liechtensteinu i Norwegii, zaś muzeum wilanowskie było jednym z pierwszych polskich beneficjentów sektora kultury, które otrzymało wsparcie finansowe ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego (Priorytet 3 Ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego, w tym transport publiczny i odnowa miast) w wyniku ogólnopolskiego konkursu przeprowadzonego przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Z dumą przyjęliśmy wiadomość ogłoszoną w dniu 10 marca 2006 r. o zajęciu przez nasz projekt pierwszego miejsca w rankingu projektów rekomendowanych do realizacji. Rok później, w dniu 21 marca 2007 r. zawarłem umowę o dofinansowanie projektu w kwocie 3 496 370 euro.

Muzeum od ponad sześciu lat realizuje strategię opieki nad zespołem pałacowo-ogrodowym w Wilanowie, rozwoju infrastruktury muzealnej oraz działalności kulturalnej i turystycznej. Projekt stanowił kolejny etap

I have a great privilege to present you the project *Renovation of the Royal Palace and Gardens at Wilanów – stage 2*. The project fitted in the assumptions of protection of the common cultural heritage of Europe in the part including the relics, which are taken care of by the Museum Palace at Wilanów. The Project was implemented thanks to the initiative of three European countries: Iceland, Liechtenstein and Norway and the Museum was one of the first Polish beneficiaries from the sector of culture, which received financial support from the funds of European Economic Area Financial Mechanism; (Priority No 3 Protection of European cultural heritage, including public transportation and reconstruction of towns) as a result of nationwide competition carried out by the Minister of Culture

and National Heritage of the Republic of Poland. We accepted with pride information announced on the 10th of March 2006 on winning by our project the first place in the ranking of projects recommended for implementation. One year later on the 21st March 2007 I have concluded an agreement for additional funding of the project in the amount of 3 496 370 EUR.

The Museum since more than six years implements a strategy of taking care over the palace and garden complex in Wilanów, development of museum infrastructure and cultural and touristic activities. The project constituted a subsequent stage of implementation of the strategy mentioned above.

During the years 2006-2009 we have carried out broad and important conservation and restoration works at the garden facades, important for maintaining the genuineness of Wilanów Palace. We have built a pavilion for permanent exhibition and protection of the historical palace sculptures. We have undertaken complex, interdisciplinary archaeological researches of the area of Wilanów residence, preceding the works in the gardens. We have identified the microbiological conditions in the historical palace interiors and we have taken care of stabilization of the parameters of climate inside the museum. During elaboration of the technical part of the project and on the stage of implementing the same we used the experience of the best Polish companies and institutions dealing with conservation, architecture, archaeology and microbiology, among the others of the National Center for Historical Monument Studies and Documentation, the Faculty of Biology of the University of Warsaw and Interuniversity Institute of Conservation and Restoration of the Works of Art of the Warsaw and Cracow Academy of Fine Arts.

In December 2009 we have completed implementation of the project. Today you have a possibility to admire its results. We have something to brag about. We have renovated 9993 m² of the garden facades of Wilanów Palace. A new pavilion was built of exhibition and education character, which shall save from the destructive activities of municipal atmospheric factors inter alia precious 17th and 18th century sculptures from the palace attics. We have made the respective copies and replaced them with 35 copies of such sculptures. 79 halls and royal chambers were covered with microbiological identification. 1896 m² of the area of Wilanów residence was examined

wdrażania wspomnianej strategii. W latach 2006–2009 wykonaliśmy rozległe i ważne dla zachowania autentyzmu pałacu wilanowskiego prace konserwatorskie i restauratorskie przy jego ogrodowych elewacjach. Wybudowany został pawilon dla stałej ekspozycji i ochrony zabytkowej rzeźby pałacowej. Przeprowadziliśmy kompleksowe, interdyscyplinarne badania archeologiczne terenów rezydencji wilanowskiej, wyprzedzające prace ogrodowe. Rozpoznaliśmy warunki mikrobiologiczne w historycznych wnętrzach pałacu i zadbaliśmy o stabilizację parametrów klimatu wewnętrzmuzealnego. Przy opracowaniu technicznej strony projektu oraz na etapie jego realizacji korzystaliśmy z doświadczenia najlepszych polskich firm i instytucji zajmujących się tematyką konserwacji, architektury, archeologii i mikrobiologii, m.in. Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków, Wydziału Biologii Uniwersytetu Warszawskiego oraz Miedzyuczelnianego Instytutu Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki warszawskiej i krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych.

W grudniu 2009 r. zakończyliśmy realizację projektu. Dziś mają Państwo możliwość podziwiać jego efekty. Mamy się czym pochwalić. Odnowiliśmy 9993 m² elewacji ogrodowych pałacu wilanowskiego. Powstał nowy pawilon o charakterze ekspozycyjno-edukacyjnym, który ocali przed destrukcyjnym działaniem miejskich czynników atmosferycznych m.in. cenne XVII- i XVIII-wieczne rzeźby z pałacowych attyk. Wykonaliśmy i ustawiśmy na ich miejscu 35 kopii. 79 sal i komnat królewskich zostało objętych rozpoznaniem mikrobiologicznym. 1896 m² powierzchni terenów rezydencji wilanowskiej przebadano pod względem archeologicznym. Obok wymiernych efektów

konserwatorskich i inwestycyjnych pozyskana wiedza umożliwiła poprawę zarządzania zabytkami muzealnymi i podjęcie nowych projektów.

Jeszcze raz uprzejmie dziękuję naszym partnerom naukowym, wykonawcom i współpracownikom, którzy przyczynili się do sukcesu przedsięwzięcia, a w szczególności zespołowi pracowników muzeum, odpowiedzialnemu za realizację i zarządzanie projektem. Słowa podziękowania należą się również instytucjom nadzorującym projekt, przede wszystkim Ministerstwu Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Muzeum Pałac w Wilanowie opiekuje się miejscem wyjątkowym – pełnym pięknych zabytków, widoków i tradycji związanych z postacią króla Jana III, który przestrzeń kultury i natury połączył się w harmonijną całość. Dzięki pozyskiwanym środkom z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej i innych funduszy europejskich, jak Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego, wilanowskie dziedzictwo nie traci wartości i odzyskuje przynależne wartości. Zapraszamy Państwa do jak najczęstszego odwiedzania muzeum rezydencji królewskiej w Wilanowie.

Paweł Jaskanis
Dyrektor Muzeum Pałacu w Wilanowie

archaeologically. Apart from the calculable conservation and investment results the acquired knowledge enabled improving management of the museum relics and undertaking new projects. Once more I would like to thank our scientific partners, contractors and associates who participated in the success of the project and especially a team of museum employees, responsible for project execution and management.

Also thanks should be expressed to the institutions supervising the project, above all the Ministry of Culture and National Heritage.

The Museum Palace at Wilanów takes care of a unique place – full of beautiful relics, vistas and traditions related to the King Jan III, who combined the sphere of culture and nature into a harmonic entirety. Thanks to the funds acquired from the structural funds of the European Union and other European funds, such as European Economic Area Financial Mechanism; the heritage of Wilanów does not lose its value and retrieves accessory values. We invite you to visit frequently the Museum of Royal Residence in Wilanów.

Paweł Jaskanis
Director of Wilanów Palace Museum

Zespół projektu od lewej The team of the project from the left

Piotr Szpanowski, Beata Pragert, Agnieszka Leśkiewicz-Laudy, Katarzyna Łazowska-Łukasik, Maciej Bałaż

→ Zarządzanie projektem Project management

Muzeum Pałac w Wilanowie od kilku lat prowadzi szeroko zakrojone działania mające na celu kompleksową rewaloryzację królewskiego zespołu pałacowo–ogrodowego w Wilanowie. Aby osiągnąć zamierzony cel, już w roku 2005 jako jedna z pierwszych Narodowych Instytucji Kultury w kraju sięgnięliśmy po pierwsze środki z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, rozpoczynając w ten sposób naszą przygodę z Unią Europejską. Sprostanie dużym wyzwaniom wymaga jednak dużego profesjonalizmu w codziennej pracy, dlatego czerpiąc z najlepszych wzorców światowych, decyzją Dyrektora w muzeum powołano po raz pierwszy w historii polskich muzeów zespół ds. realizacji projektów współfinansowanych ze środków europejskich. Odpowiednio wykształcona i posiadająca praktyczne umiejętności grupa pracowników dała gwarancje prawidłowego wdrożenia i rozliczenia założień montażu techniczno-finansowego oraz zapewniła osiągnięcie założonych w projekcie celów.

Bazując na zdobytym przez pracowników muzeum doświadczeniu, sukcesach w realizacji podobnych przedsięwzięć oraz sprawdzającym się w praktyce wewnętrznym zadaniowym systemie pracy postanowiono także i przy inwestycji współfinansowanej z pieniędzy Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego sięgnąć po umiejętności „unijnego” zespołu. Takim to sposobem 15 marca 2007 r. grupie pracowników Muzeum Pałacu w Wilanowie wspieranej przez zewnętrznych specjalistów powierzono wykonanie zadania zatytułowanego: *Renowacja królewskiego zespołu pałacowo-ogrodowego w Wilanowie – etap II*. Nadzór nad pracami zespołu został powierzony Panu Wojciechowi Ciborowi – zastępcy dyrektora ds. techniczno-administracyjnych. Do naszego teamu w latach 2007–2009 ponadto należeli:

- Maciej Bałaż – koordynator i kierownik zespołu
- Katarzyna Łazowska- Łukasik – kurator działań finansowych projektu
- Beata Pragert – kurator działań sprawozdawczych i promocyjnych

The Museum Palace at Wilanów since several years carries out broad activities meant to provide complex revalorization of Royal Palace and Gardens at Wilanów. In order to achieve the intended goal already in 2005 as one of the first National Cultural Institutions in Poland we reached for the first funds from the Regional Development European Fund, starting this way our adventure with the European Union. However living up to big challenges requires high professionalism in everyday's work, so deriving from the best examples in the world, by the decision of the Director of the Museum, for the first time in the history of Polish Museums a team was established in the Museum for carrying out projects jointly financed with the European funds. A group of employees with proper education and having practical expertise guaranteed proper implementation and settlement of technical and financial assumptions and assured reaching goals assumed in the project.

Based on the expertise acquired by the employees of the museum, successes in implementation of similar undertakings and internal task oriented working system, working out in practice, it was decided also in case of project jointly financed with the funds of European Economic Area Financial Mechanism to use the expertise of the team for “union tasks”. This way on the 15th of March 2007 a group of employees of the Museum Palace at Wilanów, strengthened by the external specialists was entrusted execution of the project entitled “Renovation of the Royal Palace and Gardens at Wilanów – stage 2”. The supervision over the works of the team was entrusted to Mr. Wojciech Cibor, the Deputy Technical and Administration Director. Our team during the years 2007-2009 consisted of:

- Maciej Bałaż – coordinator and team manager,
- Katarzyna Łazowska- Łukasik – administrator of project financial activities
- Beata Pragert – administrator of reporting and promotional activities
- Paweł Baranowski – administrator of conservation works

- Piotr Szpanowski – administrator of archaeological works
- Agnieszka Leśkiewicz-Laudy – administrator of microbiological researches
- Teresa Górzynska – building supervision inspector
- Andrzej Kierzyński – building supervision inspector.

Good understanding of reality of public works of cultural institution on one hand, perfect knowledge of procedural nuances and full commitment in performed tasks came to fruition in final success in all the areas of implemented project. It is worth mentioning that the experience acquired during execution and settlement of the project jointly financed with the funds of European Economic Area Financial Mechanism, enabled to prepare efficiently and submit subsequent projects and thereby acquire further funds for securing, protecting and displaying unique historical resources of the unique in Poland baroque summer royal residence.

The Museum Palace at Wilanów means marvelous unique relics but also wonderful people fully committed to their work and common goal being restoring and handing over to future generations the beauty of the Royal Palace and Gardens at Wilanów. Only thanks to the collective work and joint effort we succeeded in achieving final success. The spirit of King Jan III, the victor from Chocim, Podhajec or Vienna did not abandon us during our battles for the funds from the European Economic Area so we hope it will support us also in future in our efforts for further funds from this source.

Maciej Bałaż

- Paweł Baranowski – kurator prac konserwatorskich
- Piotr Szpanowski – kurator badań archeologicznych
- Agnieszka Leśkiewicz-Laudy – kurator badań mikrobiologicznych
- Teresa Górzynska – inspektor nadzoru budowlanego
- Andrzej Kierzyński – inspektor nadzoru budowlanego

Dobre zrozumienie realiów pracy publicznej instytucji kultury, doskonała znajomość niuansów proceduralnych oraz pełne zaangażowanie w wykonywane obowiązki zaowocowało ostatecznym sukcesem na wszystkich polach wdrażanego przedsięwzięcia. Warto podkreślić, iż zdobyte przy realizacji i rozliczeniu zadania współfinansowanego z funduszy Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego doświadczenie pozwoliło na sprawne przygotowanie i złożenie kolejnych projektów, a przez to pozyskanie kolejnych środków na zabezpieczenie, ochronę i ekspozycję unikalnych historycznych zasobów jedynej w Polsce letniej, barokowej rezydencji królewskiej.

Muzeum Pałac w Wilanowie to cudowne niepowtarzalne zabytki, ale to również wspaniali ludzie w pełni oddani swojej pracy i wspólnemu celowi, jakim jest odzyskanie i przekazanie przyszłym pokoleniom piękna zespołu pałacowo–ogrodowego w Wilanowie. Tylko dzięki zbiorowej pracy i wspólnemu wysiłkowi udało się nam osiągnąć końcowy sukces. Duch króla Jana III Sobieskiego zwycięzcy spod Chocimia, Podhajec czy Wiednia nie opuszczał nas podczas naszych batalii o środki z Europejskiego Obszaru Gospodarczego, mamy więc nadzieję, że będzie nas wspierał także i w przyszłości w staraniach o kolejne fundusze z tego źródła.

Maciej Bałaż

→ Prace konserwatorsko-restauratorskie przy elewacjach pałacowych i budynku Marconiówki Conservation and restoration works at palace facades and Marconiówka building

Pałac wilanowski, jako symbol chwały oręża polskiego, miłości rodzinnej i mądrości społecznej, połączonej z umiłowaniem piękna, scala w jednej przestrzeni pomnik dawnej Rzeczypospolitej z wyjątkowymi wartościami artystycznymi. Jednocześnie jest to obecnie jedyna zachowana wiejska rezydencja królewska na terenie Polski.

W ciągu wieków pałac wilanowski przechodził wiele modyfikacji, przemian i remontów. Dotyczyło to samej bryły, lecz także wnętrz adaptowanych na potrzeby kolejnych właścicieli rezydencji. Przeobrażało się także otoczenie pałacu, jego gospodarcze zaplecze i park.

Najpoważniejsze prace modernizacyjne i budowlano-konserwatorskie zostały podjęte w latach 50. i 60. XX w., kiedy to pałac stał się własnością skarbu państwa. Wtedy to po raz pierwszy od czasu swego powstania zabytkowi przypisana została całkowicie nowa funkcja i związana z tym konieczność adaptacji obiektu na potrzeby turystyki. W tym też czasie przeprowadzono szereg prac konserwatorskich, między innymi działania przy elewacjach pałacowych. Od zakończenia remontu w roku 1962 przez ponad czterdzieści lat wilanowski zabytek nie miał zbyt wiele szczęścia w zakresie funduszy na bieżącą opiekę oraz na niezbędne prace konserwatorskie. Brak koniecznych środków finansowych, jak też zanieczyszczenie powietrza potęgowane przez przybliżanie się do pałacu infrastruktury miejskiej spowodowały znaczne zniszczenia substancji zabytkowej elewacji pałacowych. Skutkowało to koniecznością podjęcia interwencyjnych prac konserwatorskich i restauratorskich. Przed przystąpieniem do prac, po dokonaniu wstępnego rozpoznania

Wilanów Palace, as a symbol of glory of Polish arms, family love and social wisdom, combined with adoring beauty, integrates in one space a monument of former Republic with the unique artistic values. At the same time this is at present the only preserved rural royal residence on the territory of Poland.

During the centuries the Wilanów Palace underwent many modifications, changes and repairs. It concerned the shape, but also the interiors adapted for the needs of the subsequent owners of the residence. Also the surrounding of the palace, its back-up facilities and part underwent transformations.

The most serious modernization, building and conservation works were undertaken during the years fifties and sixties of the 20th century, when the palace became the ownership of the State Treasury. At that time, for the first time since the time of its construction the historical monument was assigned a totally new function and resulting necessity to adopt the object for the needs of tourism. At that time several conservation works were executed, *inter alia* activities at the palace facades. Since the completion of the repairs in the year 1962, for more than forty years Wilanów Palace did not have too much fortune in the scope of funds for current care and for necessary conservation works.

Lack of necessary financial funds, as well as air contamination increased by the municipal infrastructure getting closer to the Palace, brought about substantial damages to the historical substance of the palace facades. This

zabytku, podjęta została decyzja rzutująca na dalszy ich przebieg. Ustalono, iż godnymi uszanowania są wszelkie historyczne przemiany bryły pałacu, oraz że wszelkie prace konserwatorskie, restauratorskie i konserwatorsko–budowlane winny być podporządkowane idei „rebarokizacji” pałacu.

Prace rozpoczęto na elewacji północnej skrzydła południowego. Działania przy tejże fasadzie potraktowano jako swoisty poligon doświadczalny, z których należało wysnuć wnioski dla dalszych, koniecznych działań.

W roku 2008, po zakończeniu prac przy elewacjach od strony dziedzińca, rozpoczęto konserwację i restaurację fasad pałacowych od strony ogrodów (północnego, wschodniego i różanego). Dzięki wcześniejszym doświadczeniom czynności te, prowadzone z pozyskanych przez Muzeum funduszy EOG, zostały zakończone w czasie dwóch lat.

Usunięto bardzo delikatnie wtórne nawarstwienia tynku (tynki cementowe), poprzedzając te czynności wieloma odkrywkami stratygraficznymi w różnych punktach. Wykonano też szerokie spektrum koniecznych badań laboratoryjnych, dzięki którym określono między innymi skład chemiczny i ziarnistość użytych zapraw. W efekcie tychże czynności stwierdzono, że najstarsze zachowane warstwy tynków (około 25%) pochodzą z czasów Elżbiety Sieniawskiej (z etapu dobudowy skrzydeł bocznych pałacu – pierwsza połowa XVIII w.). Odkryto na tych tynkach najstarsze opracowania kolorystyczne, które naprawdopodobniej były odpowiednie, tożsame z najstarszymi opracowaniami kolorystycznymi, pochodzący z czasów Sobieskiego. Odkrycie to w sposób zasadniczy wpłynęło na nową interpretację kolorystyki, która docelowo została zastosowana w czasie prowadzonych prac. Oryginalne zaprawy wraz z kolorystyką zostały pieczętowicie zabezpieczone. Jednocześnie prowadzone były czynności konserwatorskie przy rzeźbach

resulted in the necessity to undertake intervention conservation and restoration works.

Before starting the works, after making preliminary identification of the relic, a decision was taken influencing their further progress. It was established, that all the historical transformations of the shape of the palace are worth respecting, and all the conservation, restoration and conservation and building works should conform to baroquization of the Palace.

The works were started at the northern façade of the southern wing. The activities at this façade were treated as the experimental ground, where findings should be deduced for further necessary activities.

In the year 2008, after completion of works at the elevations from the side of the courtyard, conservation and restoration was started of the palace facades from the side of the gardens (Northern, Eastern and Rose Gardens). Thanks to earlier experience these activities, carried out with the EEA funds acquired by the Museum, were completed during two years.

The secondary layers of plaster (cement plaster) were delicately removed, and these activities were preceded by many stratigraphic uncovering of layers in different places. Also a wide spectrum of necessary laboratory tests was carried out, resulting in defining inter alia the chemical composition and granulation of used mortars. As a result of these activities, it was found out, that the oldest preserved layers of plaster (about 25%) date from the times of Elżbieta Sieniawska (from the stage of adding the side wings of the palace –first half of 18th century). On these plasters the oldest set of colours were discovered, which most probably were identical with the oldest set of colours dating from the times of King Sobieski. This discovery

i płaskorzeźbach pałacowych. Do czyszczenia powierzchni wybranych rzeźb kamiennych używany był laser jako środek najbardziej skuteczny działający powierzchniowo, bez możliwości naruszenia zabytkowej powierzchni. W trakcie działań konserwatorskich przy elewacjach pałacowych wykonywano także obróbki blacharskie, stosując ocynkowaną blachę tytanową, na którą nakładano powłoki barwne imitujące patynę powstającą na blasze miedzianej. Zabieg ten pozwolił na uniknięcie zabrudzeń elewacji spowodowanych spływaniem zabarwionej wody. Wszelkie nowe tynki, którymi uzupełniano elewacje, oparte zostały na komplikacji wypraw ze spoiwem mineralnym. Podobnie na tymże spoiwie wykonano farby używane do opracowania kolorystycznego. Wierzchnie warstwy farby kładziono w technice laserunkowej (półprzezroczysta warstwa kładziona tak, że widoczna jest warstwa spodnia). Uzyskany w ten sposób efekt odpowiada efektowi starych powłok farb wapiennych, niezbyt równo kładzionych. Wszelkie opracowania kolorystyczne fasady zabytku były powtórzeniem kolorystyki pochodzącej z pierwszych lat XVIII w., co zostało potwierdzone przez badanie kolorymetrem. Podobnie faktura tynków wykonanych obecnie jest powtórzeniem faktury najstarszych odnalezionych wypraw.

W trakcie tychże prac wykonano także nowe złocenia oryginalnie złoconych elementów rzeźbiarskich elewacji, używając do tego celu złota 24-karatowego o odpowiednio dobranej kolorystyce, oraz wymieniono większość okien w pałacu (obecne okna są replikami starych okien, modyfikowanymi folią antywłamaniową i folią odcinającą promieniowanie UV).

Bardzo ciekawe były prace przy malowidłach zdobiących galerie pałacowe. Osiem z dziewięciu tych scen pochodzi najprawdopodobniej z czasów króla Jana III Sobieskiego. Autorzy malowideł nie są znani. Należy przyjąć, że wywołali się z szerokiego kręgu artystów dworskich króla Jana III Sobieskiego.

substantially influenced the new interpretation of the set of colours, which was finally used during the executed works. Original mortars with the set of colours were carefully protected. At the same time conservation activities were carried out at the palace sculptures and relieves. A laser was used for cleaning the surface of the selected stone sculptures, as a most efficient device acting on the surface, without possibility to disturb the historical surface. During the conservation activities at the Palace facades, also the flashings were made, using titanium galvanized sheet, coated with coloured coatings imitating patina developing on the copper sheet metal. Such a treatment enabled avoiding soiling the facades due to draining of dyed water. All the new plasters, completing the facades, were based on compilation of mortars with mineral binder. Similarly on this binder paints were made, used for elaborating the set of colours. The external layers of paint were laid down in glaze technology (semi-opaque layer laid in such a way that the under layer is visible). The effect obtained this way corresponds to the effect of old lime paint coatings which were laid not too evenly. All the elaborations concerning set of colours of the façade were the repetition of the set of colours originating from the first years of 18th century, what was confirmed by the examination by the chromometer. Similarly the texture of the plasters laid at present is the repetition of the texture of the oldest discovered mortars.

During these works also new gold plating was done of the originally gold plated sculpture elements of the façade, using for this purpose 24-karat gold with properly selected colour, and most of the windows in the palace were exchanged (at present the widows are replicas of old windows, modified with burglarproof foil and foil cutting off UV radiation).

Very interesting works were carried out at the paintings adorning the palace galleries. Eight out of nine of these scenes date most probably from the

times of King Jan III Sobieski. The authors of these paintings are not known. It should be assumed, that they descended from the wide circle of the court artists of the King Jan III Sobieski. These polychromes, provided with Latin inscriptions from Virgil's Aeneid and Homer's Odyssey, due to the technology of painting them (*al fresco*) and the place of exhibition were subject to progressive degradation. It is known that already in the 19th century the paintings had to be very rundown, and therefore they were restored by the Italian decorator Michaele Chiavini. The examinations carried out show that already at that time in some places only outlines remained from their composition. The situation was exacerbated by the renovations from the 20th century, where the paintings were cleaned with drastic methods, damaging their surface.

Within the project all the necessary technical activities were carried out, disturbed structure of the plasters was strengthened, the original colours were unearthed from under the layers of old retouches and repainting. In place of two most damaged paintings, taken away many years ago from the façade of Northern Gallery, copies were made as accurate as the originals.

Reconstructions of the compositions based on the baroque graphical elaborations and 19th century archive photos enabled restoring former beauty of colourful painting decorations of Wilanów Palace, which are a rarity on the external elevations.

During all the conservation and restoration activities at the garden facades of Wilanów Palace, carried out with EEA funds, the archival photos were helpful or the paintings showing the historical monument, *inter alia* paintings of Canaletto.

Elżbieta Modzelewska and Paweł Baranowski

Polichromie te, opatrzone łacińskimi napisami z *Eneidy* Wergilego oraz z *Odysei* Homera, z uwagi na technikę swego wykonania (*al fresco*) oraz miejsce eksponowania podlegały postępującej degradacji. Wiadomo, że już w XIX w. przedstawienia musiały być bardzo zniszczone, dlatego były restaurowane przez włoskiego dekoratora Michaele'a Chiaviniego.

Przeprowadzone badania wskazują na to, że już wtedy z ich kompozycji pozostały miejscami jedynie zarysy. Sytuację pogorszyły renowacje z XX w., kiedy malowidła czyszczono drastycznymi metodami, niszcząc ich powierzchnię. W ramach projektu przeprowadzono wszystkie niezbędne czynności techniczne, wzmacniono naruszoną strukturę tynków, wydobyto spod warstw starych retuszy i przemalowań oryginalne barwy. W miejscach dwóch najbardziej zniszczonych malowideł, zdjętych przed laty z elewacji Galerii Północnej, wykonano wierne oryginałom kopie.

Rekonstrukcje kompozycji oparte na barokowych graficznych opracowaniach i XIX-wiecznych archiwalnych zdjęciach pozwoliły na odzyskanie dawnej urody barwnych dekoracji malarских pałacu wilanowskiego, które na elewacjach zewnętrznych są prawdziwą rzadkością.

W trakcie wszystkich działań konserwatorsko-restauratorskich przy ogrodowych fasadach pałacu wilanowskiego prowadzonych z funduszy EOG pomocne były archiwalne zdjęcia czy też obrazy przedstawiające zabytek, w tym między innymi dzieła Canaletta.

Elżbieta Modzelewska i Paweł Baranowski

→ Budowa pawilonu dla stałej ekspozycji i ochrony rzeźb attykowych

Construction of pavilion for display and protection of attic sculptures

Spośród wielu interesujących zabytków Muzeum Pałacu w Wilanowie najbardziej narażonymi na zagrożenia cywilizacyjne oraz atmosferyczne pozostawały unikatowe, historyczne rzeźby umiejscowione na attykach królewskiej rezydencji. Aby zapobiec ich degradacji, już w 2005 r. podjęto decyzję o wybudowaniu specjalnego pawilonu, który miał połączyć w sobie funkcje ochronne oraz ekspozycyjne. Fundusze Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego otworzyły możliwości zrealizowania planów muzeum.

Dzięki wybudowaniu pawilonu, zabezpieczone od zniszczenia i utraty zostały rzeźby i kompozycje rzeźbiarskie, w tym m.in. bezcenne XVII-wieczne rzeźby attykowe, przedstawiające muzy znane z mitologii greckiej – Klio (poezja epicka), Erato (historia), Euterpe (poezja miłosna) i Kaliope (poezja liryczna). Rzeźby te wykonane z piaskowca gotlandzkiego, datowane na 1687 r., najprawdopodobniej zostały sprowadzone z Amsterdamu jeszcze za życia króla Jana III Sobieskiego. Jednakże po ponad 300 latach ekspozycji na attyce belwederu pałacu wilanowskiego uległy rozległej destrukcji powierzchniowej – prawie w 50%. W tej sytuacji koniecznym stało się podjęcie natychmiastowych działań interwencyjnych, które docelowo mają przedłużyć życie tych wyjątkowych zabytków minimum o kolejne 300 lat. Tak też się i stało. Przeniesienie odrestaurowanych rzeźb do specjalnej przestrzeni ekspozycyjnej, jakim jest nowo wybudowany pawilon, zapewniło im nie tylko lepszą ochronę przed szkodliwym oddziaływaniem czynników atmosferycznych i cywilizacyjnych, ale i wykreowało kolejną ważną atrakcję turystyczną w zbiorach kolekcji wilanowskiej. Dotychczas rzeźby znajdowały się bowiem na wysokości trzeciego piętra i podziwiać je można było wyłącznie z poziomu

Among many interesting relics of the Museum Palace at Wilanów the unique historical sculptures located at the attics of the royal residence are exposed in the highest degree to the civilization and atmospheric hazards.

In order to prevent their degradation already in 2005 a decision was taken to construct a special pavilion, which was supposed to combine both protection and display functions. Funds from European Economic Area Financial Mechanism opened possibilities to implement the plans of the Museum.

Thanks to construction of the pavilion the sculptures and sculpture compositions were protected against destruction and decline, including inter alia priceless 17th century attic sculptures, representing muses known from the Greek mythology Clio (epic poetry), Erato (history), Euterpe (love poetry) and Calliope (lyric poetry). These sculptures made of Gotland sandstone, dated for 1687 were probably brought in from Amsterdam still during the life of the King Jan III Sobieski. However after more than 300 years of display on the attic of belvedere of Wilanów Palace, they suffered extensive surface destruction - almost in 50%. In this situation it became necessary to undertake immediate intervention activities, finally intended to prolong the life of these unique monuments for at least further 300 years. So it happened like this. Transfer of restored sculptures to the special exhibition space, such as newly built pavilion, assured not only a better protection against the harmful influence of the atmospheric and civilization factors, but also created another important tourist attraction in the Wilanów collections. Until now the sculptures were located at the height of the third floor and they

pałacowego dziedzińca, co z kolei nie pozwalało przyjrzeć się z bliska ich pięknu i subtelności ich wykonania. Nie jest jednak prawdą, iż attyki pałacowe pozostały bez dekoracji. Na dawnym miejscu posadowienia historycznych oryginałów stoją obecnie specjalnie w tym celu wykonane kopie.

Budynek pawilonu zlokalizowany jest wzdłuż całej południowej ściany budynku dawnej stajni królewskiej, należącej do zespołu zabudowań pałacowych, a od strony północnej graniczy z aleją parkową prowadzącą od bramy w pobliżu Muzeum Plakatu, do pięknego ogrodu różanego i dalej w głąb zabytkowego parku Zuga. To miejsce do dnia dzisiejszego nie było zagospodarowane, ale obecnie pawilon wraz ze swoją ekspozycją stanie się pięknym uwieńczeniem muzealnej trasy turystycznej, gdyż w przyszłości planowane jest, aby w tym właśnie miejscu znajdowało się wyjście z terenu zespołu pałacowo-ogrodowego w Wilanowie.

Sama konstrukcja, rozwiązania technologiczne i stylistyka w znacznym stopniu odróżnia ten obiekt od istniejących budynków historycznych, wchodzących w skład barokowej rezydencji. Jest to jednak działanie zamierzone, gdyż zastosowanie konstrukcji szklanej przy budowie pawilonu miało właśnie na celu podkreślenie tej stylistycznej odrębności z jednej strony, a z drugiej wzmacnienie jego funkcji ekspozycyjnej jako obiektu przeznaczonego do bezpiecznego odizolowania od warunków atmosferycznych eksponatów rzeźby architektonicznej i prezentacji jej w formie stałej ekspozycji. Staraliśmy się jednak nawiązywać do historycznej symboliki, czego efektem jest forma pawilonu stanowiąca daleką reminiscencję namiotu. Albowiem między innymi właśnie w namiotach w trakcie pobytu króla w jego letniej rezydencji mieszkali dworzaninie i studzy królewscy.

Ten niewielki obiekt o powierzchni 317 m² zaprojektowany został w oparciu o założenia minimalistyczne. Spotykają się w nim amorficzna forma szklana

could be admired exclusively from the level of palace courtyard, what in turn did not allow to examine them at close range to admire their beauty and subtlety of their shape. However it is not true that palace attics were left without decoration. In the old place where the historical originals were located now stand the copies especially made for this purpose.

The pavilion building is located along the whole southern wall of the former royal stables building, belonging to the complex of the palace buildings, and from the northern side it borders the park avenue leading from the gate near the Poster Museum, to the beautiful rose garden and further down historical Zug's Park. This place until now was not used, but now the pavilion together with its exposition shall become a beautiful finale to the museum tourist route, as it is planned to locate just in this place the exit from the area of palace and garden complex in Wilanów.

The construction as such, the technological solutions and style in substantial extent distinguishes this object from the existing historical buildings, forming part of the baroque residence. This is however a deliberate act, as using a glass structure during construction of the pavilion was intended to highlight its stylistic individuality on one hand, and on the other hand to increase its exposition function, as an object dedicated for safe isolating from the atmospheric conditions exhibits of architectonic sculpture and presenting it in the form of permanent exhibition. We attempted to relate to the historical imagery resulting in the form of pavilion being a far flashback of the tent. During the stay of the king in his summer residence courtiers and kings servants lived inter alia just in the tents.

This minor object, with the area of 317 m², was designed on the basis of minimalist assumptions. It combines amorphic glass form and simple flat

exhibition floor. The pavilion is void of ornamental detail; such a detail is its outfit, such as light fittings, ventilation installation and the construction as such. An important spatial feature of the pavilion is blending it totally with the existing greenery of inter alia historical Zug's Park. The location of the pavilion and flexible foundation system located near the tree-trunks and their root system, definitely contributed to its total blending with the existing greenery.

Maciej Bałaż

oraz prosta płaska posadzka ekspozycyjna. Pawilon pozbawiony jest detalu zdobniczego; detalem jest jego wyposażenie, czyli oprawy oświetleniowe, instalacja wentylacyjna oraz sama konstrukcja. Ważną przestrenną właściwością wybudowanego pawilonu jest jego dopasowanie do istniejącej szaty roślinnej m.in. zabytkowego parku Zuga. Lokalizacja pawilonu oraz elastyczny system posadowienia fundamentów w niewielkiej odległości od pni drzew i ich układu korzeniowego, niewątpliwie przyczyniły się do jego całkowitego wpisania w istniejącą szatę roślinną.

Maciej Bałaż

→ Badania archeologiczne na terenie rezydencji wilanowskiej

The archaeological researches of the area of Wilanów residence

Realizacja programu badań archeologicznych na terenie rezydencji wilanowskiej, finansowanego ze środków MF EOG, trwała blisko 3 lata. W tym czasie rozpoznano archeologicznie powierzchnię 1896 m², co łącznie z powierzchnią przebadaną przed rozpoczęciem realizacji projektu daje łączny obszar 3821 m². W 2007 r. badania w ramach projektu były prowadzone przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, który rozpoczął współpracę z muzeum w dziedzinie badań już w lipcu 2003 r. Od marca 2008 r. badania były kontynuowane przez firmę Zespół Archeologiczno-Konservatorski – Andrzej Gołembnik.

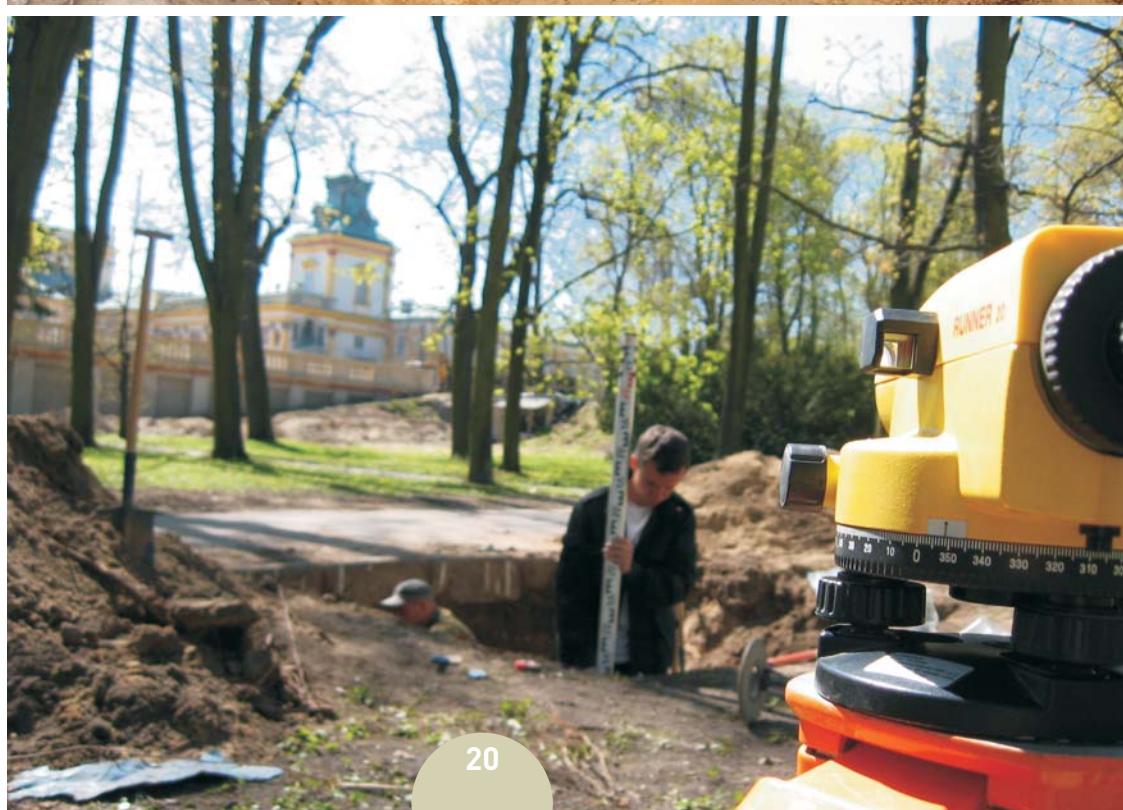
W sezonie 2007 r. prace wykopaliskowe koncentrowały się wokół problematyki ogrodowej pałacu w Wilanowie, obejmując swoim zasięgiem część wschodnią dolnego tarasu ogrodów pałacowych, rejon muru oporowego i teren ogrodu różanego przy południowym skrzydle pałacu wilanowskiego. W sezonie 2008 r. badania archeologiczne objęły między innymi rejon Kordegardy, gdzie największym odkryciem były dwa pochówki szkieletowe, datowane przez archeologów na koniec XI w. Według opinii antropologa mogą one stanowić dowód obecności w Wilanowie krótkotrwałego siedliska ludności pochodzenia skandynawskiego. Szeroki program badań wykopaliskowych zrealizowany został również na terenie położonego na wschód od pałacu górnego tarasu ogrodowego, gdzie dokonano rozpoznanie zabudowy pozostałości dworu i towarzyszących mu budynków, datowanych przez archeologów na schyłek XV wieku, czyli znacznie wyprzedzających czas budowy pałacu wilanowskiego.

W 2009 r. zakończono badania terenowe w dwóch dotychczas nierożpoznanych rejonach rezydencji wilanowskiej, a więc na terenie znajdującym się na wschód od Oranżerii i na obszarze dawnego folwarku królewskiego – obecnie parku położonego na południe od pałacu. W pierwszym przypadku udało się archeologom ustalić zasięg i konstrukcję pierwotnej budowli Oranżerii,

Execution of the program of archaeological researches of the area of Wilanów residence, financed with the funds of the European Economic Area Financial Mechanism lasted nearly 3 years. During this time the archaeological identification was carried out on the area of 1896 m², and together with the area examined before starting execution of the project it amounts to a total area of 3821 m². In the year 2007 the researches within the project were carried out by the National Center for Historical Monument Studies and Documentation, which started cooperation with the Museum in the scope of researches already in July 2003. Since 2008 the researches were continued by the company Archaeological and Conservation Team – Andrzej Gołembnik.

During the season of 2007 the excavation works concentrated around the garden problems of the Palace at Wilanów, covering the eastern part of the lower terrace of the palace gardens, the area of the gravity wall and the area of the Rose Garden at the southern wing of the Wilanów Palace. During the season of 2008 the archaeological researches covered inter alia the area of the Guardhouse, where two skeleton burials were the biggest discovery, dated by the archaeologists for the end of 11th century. According to the opinion of the anthropologist they could be the proof of the presence at Wilanów of the short time abode of people of Scandinavian origin. Broad program of excavation examinations was also carried out on the area located east from the palace (upper garden terrace), where identification was completed of the remains of the mansion house and accompanying buildings, dated by the archaeologists for the end of 15th century, i.e. substantially ahead of the time of construction of Wilanów Palace.

During the year 2009 area investigations were completed at two not identified until now areas of Wilanów residence, namely the area located to the east from the Orangery and the area of the former royal farm – at present a park located south from the Palace.

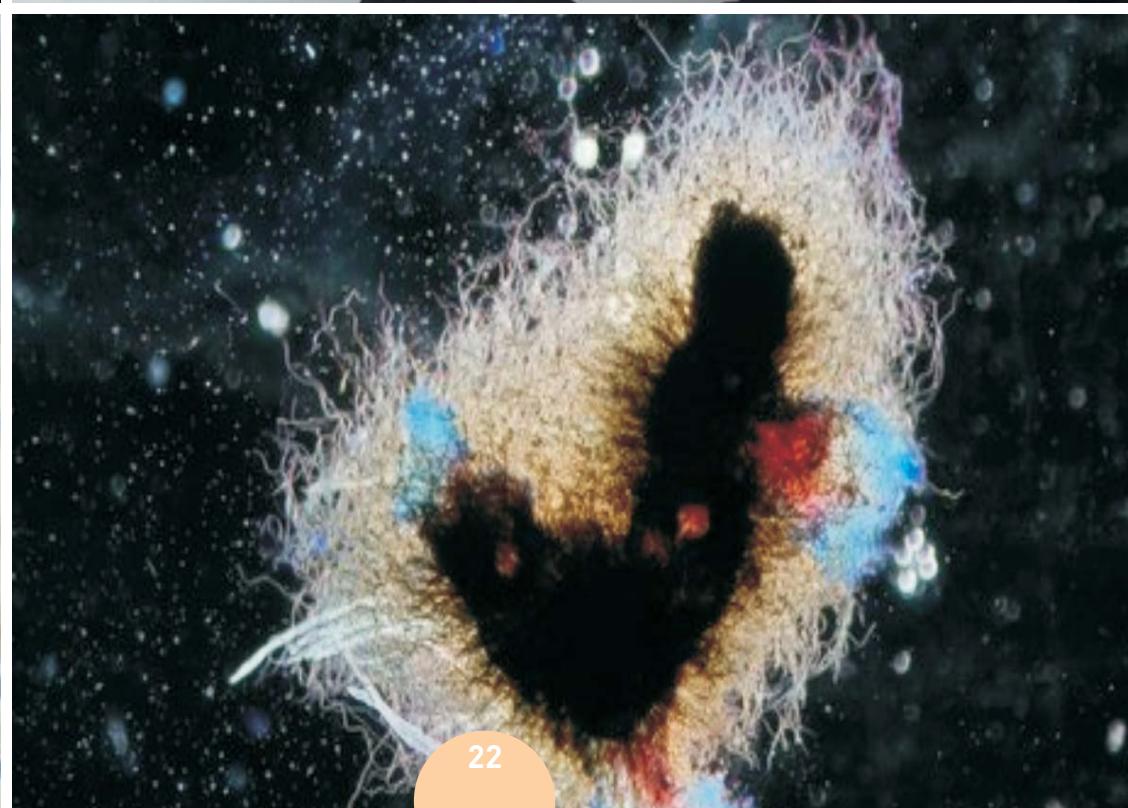
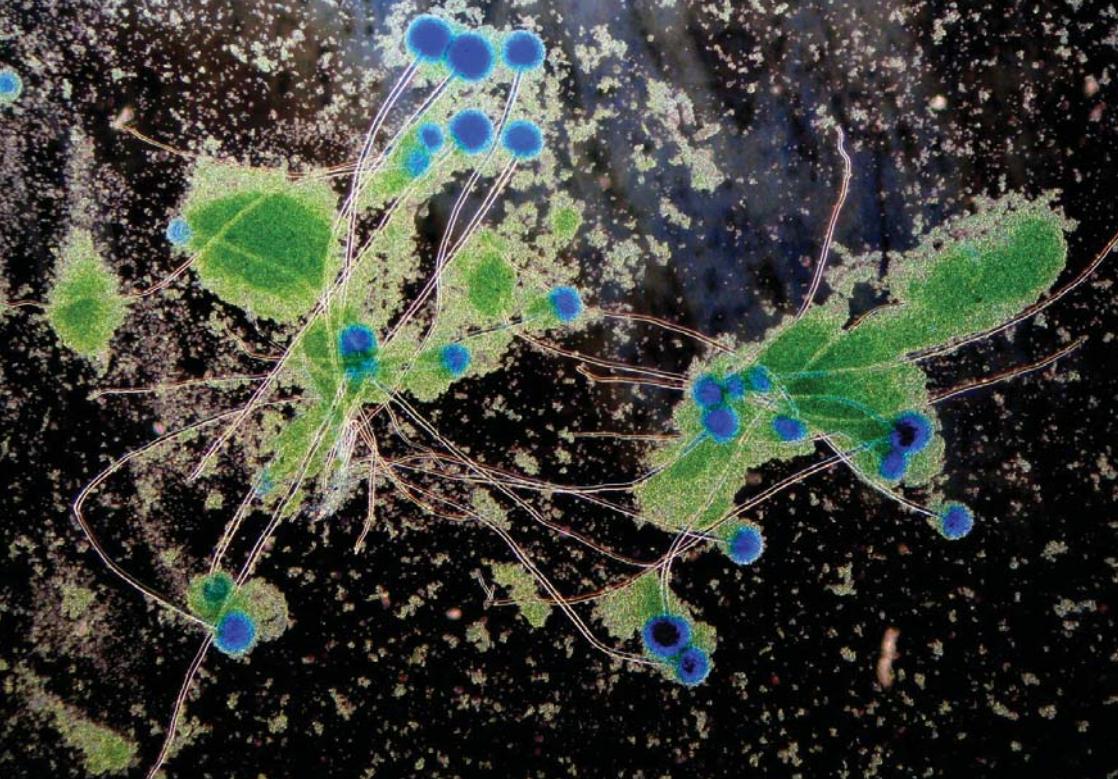
znacznie większej od tej, której kształt zawdzięczamy Stanisławowi Kostce Potockiemu. Jej wymiary i usytuowanie względem linii muru oporowego ilustrują całkowicie odmienną kompozycję tej części wilanowskich ogrodów. Równie interesujących materiałów dostarczyły nam badania prowadzone w rejonie dawnego folwarku królewskiego. Badania te poprzedzono poszukiwaniami geofizycznymi. W trakcie badań odkryto ceglane piwnice nieistniejącego już Domu Podstarościego i Domu Ogrodnika, funkcjonujące od schyłku XVII w. aż do drugiej czwierci wieku XVIII. Natrafiono także na ślady gołębnika, którego konstrukcję rozebrano w tym samym czasie. W bezpośrednim sąsiedztwie wspomnianych zabudowań odkryto ślady grządka ogrodowych z przełomu XVII i XVIII wieku. Wyniki tych badań stały się podstawą dla rekonstrukcji rozplanowania przestrzennego zabudowy dawnego folwarku. Ponadto dokonano porównania wyników prac archeologicznych z treścią dokumentów historycznych. Wynikiem tej pracy jest seria rekonstrukcji wirtualnych, przedstawiających w formie fotorealistycznej wygląd ogrodów i pałacu wraz z nieistniejącym obecnie folwarkiem, w dwóch następujących po sobie okresach historycznych. Są to modele oparte na precyjnych planach wpisanych w system CAD, obrazujące wynik połączenia różnych kategorii źródeł historycznych i stanowiące ilustracyjne kompendium wiedzy o wyglądzie przestrzeni wokół pałacu wilanowskiego.

Wszystkie odkrycia archeologiczne w ramach projektu EOG udokumentowane zostały przy zastosowaniu najnowszych osiągnięć metodyki badawczej i unikatowej techniki dokumentacyjnej. Wykonana w czasie badań dokumentacja fotogrametryczna zapisana została w archiwum zorganizowanym w systemie CAD, stanowiąc rzetelną podstawę prac zmierzających do zastosowania technik GIS (System Informacji Geograficznej). Istotne jest także to, że wyniki badań archeologicznych (w podziale na poszczególne sezony badawcze) dostępne są dla każdego przez link z muzealnej strony internetowej: www.muzeum-wilanow.pl, zakładki: muzeum/badania archeologiczne.

Piotr Szpanowski

In the first case the archaeologists managed to define the out reach and construction of the original Orangery building, much bigger than that, having the shape owing to Stanisław Kostka Potocki. Its dimensions and location with regard to the line of gravity wall illustrate totally different composition of this part of Wilanów gardens. Also interesting materials were supplied by the researches carried out in the area of the former royal farm. These researches were preceded by the geophysical investigations. During the investigations brick basements were discovered of the nonexistent Vicecapitaneus House and Gardener House, functioning since the end of 17th century until the second quarter of the 18th century. Also the traces of the dovecot were encountered, the construction of it was dismantled at that time. In the direct vicinity of the buildings mentioned above, the traces of garden beds were encountered dating for the breakthrough of the 17th and 18th centuries. The results of these researches became the basis for reconstruction of the lay-out of the development of the former farm. Also a comparison was done of the results of the archaeological works and the content of the historical documents. The result of this work is a series of virtual reconstructions, presenting in the photorealistic form the appearance of the gardens and Palace together with the farm nonexistent at present, in two subsequent historical periods. These are the models based on the precise plans entered in the CAD system, displaying the result of combining different categories of historical sources and being illustrative compendium of knowledge on the appearance of the space around the Wilanów Palace.

All the archaeological discoveries within the EEA project are documented using the newest achievements of the research methodology and unique documentation technique. Photogrammetric documentation, done during the investigations was registered in the archive organized in CAD system, being a reliable basis for the works heading for employing GIS technology (Geographic Information System). It is also important that the results of the researches (divided into respective research seasons): are available for everybody through the link from the website of the Museum: www.muzeum-wilanow.pl, tabs: muzeum/badania archeologiczne.

→ **Rozpoznanie warunków mikrobiologicznych i stabilizacja parametrów klimatu wewnątrz muzeum**
Identification of microbiological conditions and stabilization of climate parameters inside the Museum

Program pt. *Rozpoznanie warunków mikrobiologicznych i stabilizacja parametrów klimatu wewnątrzmuzealnego w czasie trwania i po przeprowadzeniu prac remontowo-rewitalizacyjnych* realizowany był od kwietnia 2007 r. do marca 2008 r. Ze strony Uniwersytetu Warszawskiego uczestnikiem projektu był zespół badawczy Pracowni Analiz Skażeń Środowiska Wydziału Biologii, posiadający wykwalifikowaną kadrę i bazę techniczno-laboratoryjną. Koordynatorem badań ze strony Muzeum Pałacu w Wilanowie była Agnieszka Leśkiewicz-Laudy, mikrobiolog z Działu Konserwacji. Celem programu było przeprowadzenie bakteriologicznego i mikologicznego monitoringu powietrza na terenie Muzeum Pałacu w Wilanowie oraz wybranych obiektów zabytkowych znajdujących się w kolekcji wilanowskiej. Badaniami objęto 79 pomieszczeń pałacu w Wilanowie, w tym 42 pomieszczenia znajdujące się na parterze pałacu i 37 pomieszczeń znajdujących się na jego pierwszym piętrze. Badania mikrobiologiczne powietrza przeprowadzono przy pomocy aparatu MAS 100 (MERCK). Próby pobierano na podłożu zalecane przez Polski Komitet Normalizacyjny do prowadzenia badań powietrza. Dodatkowo zastosowano podłożą selektywne (różnicujące), wykazujące obecność specyficznych szczepów bakteryjnych i grzybowych o cechach szczególnie niebezpiecznych dla zbiorów zabytkowych. Szczepy takie testowano pod względem zdolności do rozkładu białek oraz celulozy. Obiekty zabytkowe posiadające w swoim składzie takie związki organiczne to np. tkaniny jedwabne, wełniane, pergaminy, kurdybany oraz wszelkie zabytki papierowe.

Zgodnie z harmonogramem badań, łącznie pobrano 1972 próby powietrza, z czego 984 stanowiły próbki pobrane z wybranych zbiorów zabytkowych,

The program of "Identification of microbiological conditions and stabilization of climate parameters inside the Museum during and after completion of repair and revitalization works" was carried out since April 2007 until March 2008. On the side of the University of Warsaw participated in the project the research team of the Analytical Laboratory of Environmental Contamination of the Faculty of Biology, having staff and technical and laboratory facilities. On the side of the Museum Palace at Wilanów Agnieszka Leśkiewicz-Landy, microbiologist from the Conservation Department was the coordinator of the researches. The purpose of the program was carrying out the bacteriological and mycological monitoring of air at the Museum Palace at Wilanów, and selected historical objects belonging to the Collection at Wilanów. The researches covered 79 rooms of the Palace at Wilanów: including 42 rooms situated at the ground floor of the Palace and 37 rooms situated on the first floor of the Palace. Microbiological examinations of air were carried out by means of MAS 100 apparatus (MERCK). The collected samples were placed on excipients recommended by the Polish standardization committee for carrying out air researches. Additionally selective excipients were employed, showing presence of specific bacterial and fungal strains with features especially dangerous for historical collections. Such strains were tested for their capability to decompose proteins and cellulose. The historical objects having in their composition such organic compounds are for example silk fabrics, wool fabrics, parchments, cordovans and all kinds of paper relics.

In accordance with the time schedule of the researches, totally 1972 air samples were taken, including 984 samples taken from the selected relic

collections, and 988 samples were air examinations and reference cultures necessary for proper execution of the researches.

For the first time identification of microbiological conditions stabilization of climate parameters inside the Museum Palace at Wilanów carried out on such a scale brought about very interesting results. The researches showed for example the highest number of spores of molds, at the beginning of winter period in December in the study painted "al fresco" and in the Polish Portrait Gallery, and the lowest number in February in the Chinese and Hunter's rooms, what was directly related to the cubage of the rooms and influence of heating on the internal environment in the Palace building and also monitored number of visitors. During the summer period the highest number of spores of molds were found in June in the king's apartments on the ground floor of the palace: in the Anticabinet and Bedroom of Queen Maria Kazimiera Sobieska, what resulted from the influence of external air on the climate inside the museum and increased tourist traffic during the summer season.

The most interesting result of carried out researches was observation of the number of proteolytic (decomposing proteins) and cellulolytic (decomposing cellulose fibers) bacteria, responsible in substantial extent for the process of degradation of relics. Very important effect was finding out the lack of correlation between the number of these microorganisms and the changes of environmental conditions. The researches concerning presence and metabolic activity of microorganisms able to decompose the relics made of cellulose (for example documents, prints, watercolors), or animal proteins (for example silk curtains, upholsteries, parchments) were carried out for the first time on such a scale in the Museum Palace at Wilanów.

The results of the research program entitled "Identification of microbiological conditions and stabilization of climate parameters inside

a 988 prób stanowiły badania powietrza oraz hodowle kontrolne, konieczne dla prawidłowego prowadzenia badań. Po raz pierwszy przeprowadzone na taką skalę rozpoznanie warunków mikrobiologicznych i stabilizacja parametrów klimatu w Muzeum Pałacu w Wilanowie przyniosło bardzo ciekawe wyniki. Badania wykazały m.in. najwyższą liczebność zarodników grzybów pleśniowych na początku okresu zimowego (w grudniu) w Gabinecie al Fresco i w Galerii Portretu Polskiego, a najniższą w lutym w Pokojach Chińskich i Myśliwskich, co bezpośrednio wiązało się z kubaturą pomieszczeń i wpływem ogrzewania na środowisko wewnętrzne w budynku pałacu, a także monitorowaną liczbą zwiedzających. W okresie letnim najwyższą liczebność zarodników grzybów pleśniowych oznaczono w czerwcu w apartamentach królewskich na parterze pałacu: w Antykamerze i Sypialni Królowej, co uwarunkowane było wpływem powietrza zewnętrznego na klimat wewnętrzmuzealny oraz wzmożonym w okresie letnim ruchem turystycznym.

Najciekawszy rezultatem przeprowadzanych badań była obserwacja liczebności bakterii proteolitycznych (prowadziących rozkład białek) i celulo-litycznych (rozkładających włókna celulozowe), które są w znacznym stopniu odpowiedzialne za procesy degradacji zabytków. Bardzo istotnym zjawiskiem było stwierdzenie braku trwałej korelacji pomiędzy liczebnością tych mikroorganizmów i zmianami warunków środowiska. Badania dotyczące obecności i aktywności metabolicznej mikroorganizmów zdolnych do rozkładu obiektów zabytkowych wykonanych z celulozy (np. dokumentów, grafik, akwarel) bądź z białek zwierzęcych (np. jedwabnych zasłon, obić tapicerskich, pergaminów) były po raz pierwszy przeprowadzone na taką skalę w Muzeum Pałacu w Wilanowie.

Wyniki programu badawczego pt. *Rozpoznanie warunków mikrobiologicznych i stabilizacja parametrów klimatu wewnętrzmuzealnego w czasie trwania i po*

przeprowadzeniu prac remontowo-rewitalizacyjnych przeprowadzonego w Muzeum Pałacu w Wilanowie były prezentowane na międzynarodowej konferencji IAQ (Indoor Air Quality) podczas prezentacji pt. *Relation Between Indoor Air Quality in Wilanów Museum Palace and Potential Biodegradation of Genuine Suede*, która miała miejsce w Wiedniu w kwietniu 2008 r., spotykając się z dużym zainteresowaniem ze strony środowiska konserwatorskiego. Otrzymane wyniki badań niewątpliwie przyczyniają się zarówno do pogłębienia wiedzy o ochronie zabytków wilanowskich, jak i do usprawnienia działań konserwatorsko-restauratorskich w ramach konserwacji prewencyjnej, np. regulacji dostępności do zbiorów, zmianie liczby grup zwiedzających pałac oraz planowania tras dla zwiedzających.

Agnieszka Leśkiewicz-Laudy

the Museum during and after completion of repair and revitalization works" carried out in the Museum Palace at Wilanów were presented at the international conference IAQ (Indoor Air Quality) during presentation entitled "Relation Between Indoor Air Quality in Wilanów Museum Palace and Potential Biodegradation of Genuine Suede, ", which took place in Vienna in April 2008, meeting with big interest of the conservators' milieu. Obtained results of the researches contribute undoubtedly both to the increase of knowledge on the protection of Wilanów relics, and also to improve conservation and restoration activities within the scope of preventive conservation, for example adjusting accessibility of the collections, changing the number of persons in the groups of visitors in the Palace and planning the routes for the visitors.

Agnieszka Leśkiewicz-Laudy

→ Działania informacyjno-promocyjne projektu Promotional activities of the project

Upon signing the agreement on additional financing for the project *Renovation of the Royal Palace and Gardens in Wilanów – stage 2*, the Museum initiated several events in the scope of information and promotion, pursuant to the binding guidelines included in the document *Information and Promotion. EEA Financial Mechanism Norwegian Financial Mechanism 2004–2009*. The purpose of the activities carried out by us was to show, taking as an example the implemented project, revitalization of the objects of Polish and European cultural heritage, executed with the participation of the funds from European Economic Area Financial Mechanism. We cared to have the best communication possible with our ambience and our audience, as well as all-embracing and factual information on the progress and results of executed conservation and restoration works, and thereby on the uniqueness of this place, people and institution.

The feature of the implemented promotional campaign was its integrity, and the most important purpose was creating clear and harmonious information. Its target group was the persons participating in cultural events: multigenerational representation of the inhabitants of Warsaw and suburbs, with special regard to teachers and pupils taking part in the educations programs and workshops, artistic milieus, and also the local and foreign tourists interested in Polish art, culture and historical appearance of the city and the representatives of media and bodies of opinion, such as museum experts, scientists, using the resources of the museum as well as the academic milieus of artistic and conservation character.

The Museum has taken several activities, both obligatory and recommended by the guidelines, with the purpose to get acquainted broad public opinion with the undertaking implemented with the participation of the European funds. Upon starting the project several information boards including logo of

Z chwilą podpisania umowy o dofinansowanie projektu *Renowacja królewskiego zespołu pałacowo-ogrodowego w Wilanowie – etap II* muzeum zainicjowało szereg wydarzeń w zakresie informacji i promocji, zgodnie z obowiązującymi wytycznymi zawartymi w dokumencie *Informacja i Promocja. Mechanizm Finansowy EOG Norweski Mechanizm Finansowy 2004–2009*. Celem prowadzonych przez nas działań było ukazanie, na przykładzie realizowanego projektu, rewitalizacji dóbr polskiego oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, dokonanej przy udziale środków pozyskanych z Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Zależało nam, aby każdej fazie projektu towarzyszyła jak najlepsza komunikacja z otoczeniem i naszą publicznością oraz wyczerpująca i rzeczowa informacja o postępach i efektach prowadzonych prac konserwatorsko-restauratorskich, a tym samym o wyjątkowości tego miejsca, ludzi i instytucji. Cechą realizowanej kampanii informacyjno - promocyjnej była jej spójność, a nadzędnym celem wykreowanie czytelnego, harmonijnego przekazu. Jej docelową grupą były osoby uczestniczące w kulturze: wielopokoleniowa reprezentacja mieszkańców Warszawy i okolic, ze szczególnym uwzględnieniem nauczycieli i uczniów biorących udział w programach edukacyjnych, środowiska artystyczne, a także turyści krajowi i zagraniczni zainteresowani polską sztuką, kulturą i historycznym obliczem miasta oraz reprezentanci mediów i środowisk opiniotwórczych, takich jak muzealnicy, pracownicy naukowi korzystający z zasobów muzeum oraz środowiska akademickie o charakterze artystycznym i konserwatorskim.

Muzeum podjęło wiele działań, zarówno obowiązkowych, jak i rekomendowanych przez wytyczne, których celem było zapoznanie szerokiej opinii publicznej z przedsięwzięciem realizowanym przy udziale środków europejskich. W momencie rozpoczęcia projektu na terenie prowadzonych

prac restauratorskich i budowlanych, czyli zarówno na rusztowaniach przed fasadą pałacu w Wilanowie, przy stanowiskach archeologicznych, na terenie budowy przy pawilonie rzeźby, jak i w miejscu prowadzonych badań mikrobiologicznych i prac konserwatorskich we wnętrzach pałacowych zostały umieszczone tablice informacyjne zawierające logotyp MF EOG wraz z informacjami o tytule i numerze projektu, wysokości i źródłach finansowania. Na zakończenie projektu zostały one zastąpione tablicami pamiątkowymi, zamontowanymi na stałe na zewnątrz nowo wybudowanego pawilonu rzeźby oraz w jego bezpośrednim otoczeniu. Od momentu podpisania umowy o dofinansowanie na stronie internetowej muzeum (www.wilanow-palac.pl) została utworzona zakładka Fundusze pomocowe, zawierająca szczegółowy opis projektu i jego poszczególnych etapów realizacji oraz podsumowanie efektów zakończonego przedsięwzięcia wraz z pełną dokumentacją fotograficzną i mapami lokalizującymi poszczególne działania. Zastosowaliśmy również środki identyfikacji wizualnej projektu poprzez oznaczenie logo MF EOG wraz z informacją o dofinansowaniu wszelkiej dokumentacji czy korespondencji listowej i e-mailowej zarówno z Ministerstwem Kultury, jak i z naszymi projektantami i wykonawcami oraz przestrzeni biurowej członków zespołu projektowego bezpośrednio zaangażowanych w jego realizację.

Jednym z głównych elementów kampanii informacyjnej projektu było upowszechnianie informacji o projekcie i jego źródłach finansowania poprzez artykuły prasowe (m.in. w „Gazecie Wyborczej”, „Polityce”), prezentacje multimedialne (m.in. podczas wizyty ambasadora Norwegii w Polsce w dniu 8 czerwca 2009 r.), wykłady na licznych konferencjach w Polsce i zagranicą, czy w czasie wizyt delegacji zagranicznych, m.in. z Holandii, Portugalii i Belgii na zaproszenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego. Nasz projekt spotkał się z uznaniem i dużym zainteresowaniem ze strony państw darczyńców. W dniach 29 maja 2006 r. oraz 17 września 2008 r. na terenie Muzeum Pałacu

EEA Financial Mechanism together with information on the title and number of the project, amount and sources of financing, were located on site of carried out restoration and construction works, so both on the scaffoldings in front of the façade of Palace at Wilanów, at the archeological sites, on the construction site of the pavilion of sculptures and also in the area of carrying out microbiological researches and conservation works in the palace interiors.

Upon completion of the project they were replaced by the external memorials, permanently installed on the outside of the sculpture pavilion and in its direct vicinity. Since the moment of signing the financing agreement on the website of the Museum (www.wilanow-palac.pl) the tab was created *Aid funds*, including the detailed description of the project and its respective implementation stages and summary of the results of completed undertaking with full photographic documentation and maps locating the respective activities. We have also employed means of visual identification of the project by marking with EEA Financial Mechanism logo together with information on the additional funding all the documentation or correspondence by letters and e-mail with both the Ministry of Culture and our designers and contractors, as well as the office space of the members of the designing team directly involved in execution of the project.

One of the principal elements of the information campaign of the project was popularizing information on the project and its sources of financing through: press articles (inter alia in “Gazeta Wyborcza”, “Polityka”), multimedia presentations (inter alia during the visit of Norwegian Ambassador in Poland on 8th June 2009) and lectures during several conferences in Poland and abroad, or visits of foreign delegations, inter alia from The Netherlands, Portugal and Belgium on the invitation of the Ministry of Regional Development. Our project met with recognition and big interest from the side of funding states. On 29th of May 2006 and on 17th of September 2008

„Renowacja królewskiego zespołu pałacowo-ogrodowego
w Wilanowie – etap II” PL0017

Całkowita wartość projektu – 5 009 787 euro

Kwota dofinansowania – 3 496 370 euro (75,59% kosztów kwalifikowanych)

Supported by a grant from
Iceland, Liechtenstein and Norway
through the EEA Financial Mechanism

Wsparcie udzielone przez **Islandię, Liechtenstein i Norwegię**
poprzez dofinansowanie ze środków
Mechanizmu Finansowego Europejskiego
Obszaru Gospodarczego

w Wilanowie miały miejsce nagrania filmów dokumentalnych dla telewizji norweskiej TV2, podczas których ekipa zapoznała się ze specyfiką projektu i przeprowadziła szereg wywiadów z ekspertami odpowiedzialnymi za jego wdrażanie. Opis wilanowskiego przedsięwzięcia wraz z bogatym materiałem ilustracyjnym znalazł się w publikacji wydanej przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych Norwegii pt. *Culture and continuity. Revitalising European heritage – a Norwegian contribution*, poświęconej wybranym projektom sektora kultury z całej Europy, finansowanym ze środków MF EOG i Norweskiego MF. Wiosną 2008 r. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego zrealizowało film prezentujący wybrane projekty rekomendowane do dofinansowania w ramach Priorytetu 3 *Ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego* MF EOG i Norweskiego MF. Wśród projektów zaprezentowano duże inwestycje o znaczeniu ponadregionalnym, wzmacniające znaczenie Polski jako kraju atrakcyjnego pod względem turystycznym i kulturalnym, w tym projekt *Renowacja królewskiego zespołu pałacowo-ogrodowego w Wilanowie – etap II*. Ukoronowaniem kampanii informacyjno-promocyjnej projektu jest ta właśnie publikacja, prezentująca osiągnięte cele i rezultaty tego wyjątkowego przedsięwzięcia oraz planowana w 2011 r. konferencja z udziałem przedstawicieli Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Ambasady Królestwa Norwegii w Warszawie, Biura Mechanizmów Finansowych w Brukseli oraz mediów, środowisk naukowych i akademickich.

Mamy nadzieję, że dzięki podjętym działaniom informacyjno – promocyjnym udało się pobudzić zainteresowanie, a tym samym wywołać przychylne reakcje naszej publiczności na kolejne wilanowskie przedsięwzięcie konserwatorsko-restauratorskie. To właśnie dzięki niemu i kolejnym inwestycjom, królewski Wilanów staje się piękniejszy z dnia na dzień.

Beata Pragert

documentary films were made in the Museum Palace at Wilanów for the Norwegian television TV2, during which the crew got acquainted with the specifics of the project and made several interviews with the experts responsible for implementation of the project. The description of Wilanów undertaking together with extensive illustration materials, was included in the publication issued by the Ministry of Foreign Affairs of Norway titled "Culture and continuity. Revitalizing European heritage – a Norwegian contribution" dedicated to the selected projects of the cultural sector from all over Europe, financed with the funds of the EEA Financial Mechanism and Norwegian Financial Mechanism. In spring 2008 the Ministry of Culture and National Heritage made a film presenting the selected projects recommended for joint financing within the Priority 3 *Protection of European cultural heritage* of the EEA Financial Mechanism and Norwegian Financial Mechanism. Among the projects big investment projects were presented with bigger than regional importance, strengthening the importance of Poland as a country attractive in terms of tourism and culture, including the project *Renovation of the Royal Palace and Gardens at Wilanów – stage 2*. Just this publication, presenting achieved goals and results of this unique undertaking and also planned in 2011 the conference with the participation of the representatives of the Ministry of Culture and National Heritage, the Ministry of Regional Development, the Embassy of the Kingdom of Norway in Warsaw and the Financial Mechanism Office in Brussels as well as the media, scientific and academic circles is the crowning achievement of the informational and promotional campaign of the project.

We hope that thanks to promotional activities we have succeeded in awakening interest, and thereby evoking favorable reactions of our audience for the further conservation and restoration undertakings in Wilanów. Thanks to just this and successive investment projects the Royal Wilanów becomes more and more beautiful every day.

Beata Pragert

Redakcja: Maciej Bałaż, Beata Pragert

Korekta: Monika Buraczyńska

Tłumaczenie: Zygmunt Maj

Zdjęcia: Andrzej Gołembnik, Adam Grabiński,

Wojciech Holnicki, Magdalena Kulpa,

Agnieszka Leśkiewicz-Laudy, Iwona Łopaciuk

Opracowanie mapy: Ewa Jakubowska-Smagiel

Projekt: Rafał Pudło

Druk: Drukarnia „KWADRAT”, Nowy Sącz

Edited by: Maciej Bałaż, Beata Pragert

Proof-reading by: Monika Buraczyńska

Translated by: Zygmunt Maj

Photographed by: Andrzej Gołembnik, Adam Grabiński,

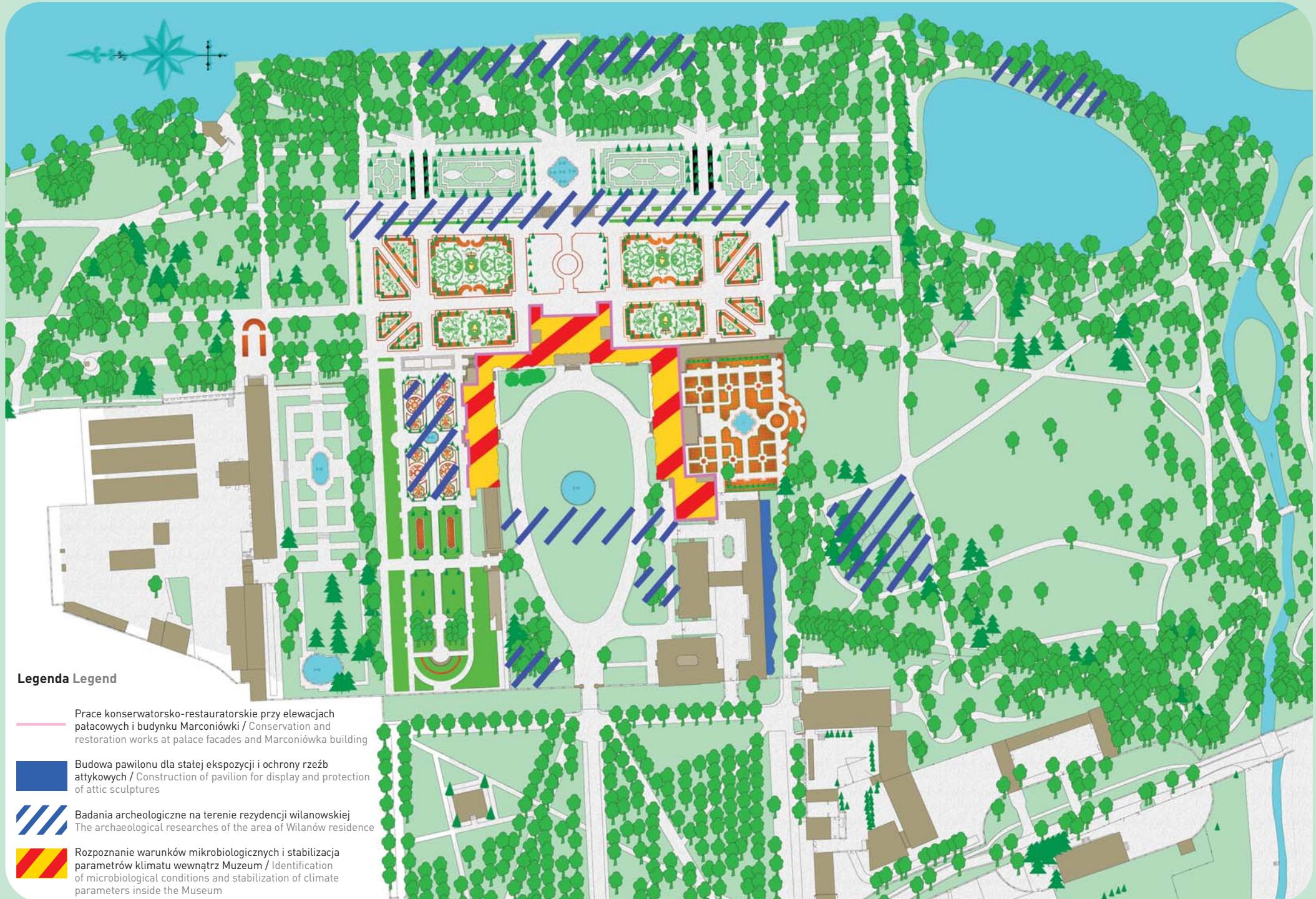
Wojciech Holnicki, Magdalena Kulpa,

Agnieszka Leśkiewicz-Laudy, Iwona Łopaciuk

Map imaged by: Ewa Jakubowska-Smagiel

Graphic design by: Rafał Pudło

Printed by: Drukarnia „KWADRAT”, Nowy Sącz

Plan lokalizujący działania projektu na terenie zespołu pałacowo-ogrodowego w Wilanowie
Site plan localizing activities of the project on the area of Royal Palace and Gardens in Wilanów

